

Tema broja: ZAŠTITA SVEDOKA

ELEMENTI ZA NASTAVAK STRUČNE RASPRAVE

KRUNSKI SVEDOK

Veselin Mrdak *Zamenik Tužioca za ratne zločine*

U ovom razmatranju neće biti reči o formalno-pravnim uslovima za dobijanje statusa svedoka saradnika, uporedno-pravnoj analizi, pa ni o regulativi po našem ZKP, zaštiti svedoka saradnika, i uopšte o procesno-pravnoj prirodi ovog instituta i ostalim mnogobrojnim problemima i dilemama. Težište ovog osvrta je na suštinskim, materijalno-pravnim aspektima ove problematike

Kao svojevrsni, "sui generis" krivično-procesni institut, svedok saradnik ("krunski" svedok, svedok "pokajnik" i sl.), nije odskora, kao novina ustanovljen u zakonodavstvima pojedinih država. Naime, istorijski gledano, ovaj institut potiče još iz srednjeg veka, najpre iz Engleske, čiji su organi gonjenja prvobitno davali novčane nagrade onim licima koja bi kao svedoci davali iskaze protiv potencijalnih krivaca. Ubrzo nakon toga, nadležni organi ove države davali su razne pogodnosti, pre svega u vidu blažeg kažnjavanja, onim sukrivcima koji su pristajali da svedoče protiv ostalih sukrivaca. Ovu vrstu sukrivaca nazivaju "svedocima krune" (crown witnesses).

Od tada, pa do danas, u svim zakonodavstvima koji imaju ovaj institut, slični su ili isti i razlozi njegovog ustanovljavanja, kao i materijalno-pravni uslovi koje neko lice mora da zadovolji da bi dobilo ovaj status. Pre svega, opšte-prihvaćeno je mišljenje da se kriminal, pogotovo onaj najteži "razvijao" brže, bar za korak od pravnih i političkih instrumenata pomoću kojih su se države borile protiv njega. Najteži kriminal, pri čemu se u prvom redu misli na onaj organizovani, postojao je sve sofisticiraniji i po unutrašnjoj organizaciji kriminalnih grupa, tako i po načinu i sredstvima izvršenja krivičnih dela, suroviji, nije poznavao niti poznaje ni unutrašnje ni spoljne granice, niti ima nacionalni predznak.

Preciznosti radi, kao izuzetak od ove poslednje konstatacije, ratni zločini izvršeni ne teritoriji bivše Jugoslavije, imali su, nažalost, i nacionalni predznak.

Kako se onda suprotstaviti takvoj vrsti kriminala, kad je teško ili skoro nemoguće doći do neophodnih "krunskih" dokaza?

Mnoge države su što pokazuje i istorijsko i aktuelno iskustvo zaključile, a potom i odlučile da je najefikasniji metod, ako na odgovarajući način "uđe" u protivničke redove. U protivničke redove se ulazi pomoću ili preko tzv. insajdera, t.j. lica koja su pripadnici određenih kriminalnih grupa (organizovani kriminal) ili nekih oružanih formacija tokom ratnih sukoba (vojnih, policijskih, paravojnih i sl.). Očigledno je da je "ratio legis" logičan, ali ostaje pitanje je da li je i opravdan?

Tzv. insajder, bez obzira kakav mu je zakonski naziv, - svedok saradnik, "krunski" svedok ili svedok "pokajnik" je, bez izuzetka u zakonodavstvima svih država, lice koje je kao pripadnik neke kriminalne grupe ili oružane formacije na bilo koji način učestvovao ili saučestvovao u izvršenju konkretnog ili konkretnih zakonom određenih krivičnih dela. To je prvi i osnovni materijalno -pravni uslov u zakonodavstvima svih država koje imaju ovaj institut, da bi neko lice dobilo status svedoka saradnika . Ovaj status, dakle, ne može dobiti ni "obični" svedok, ni svedok – žrtva (oštećeni). Ovi svedoci, ali i svedok saradnik mogu da dobiju status zaštićenog svedoka, iz čega proizilazi da je zaštićeni svedok širi pojam koji može da obuhvati i svedoka saradnika, što je u praksi i najčešći slučaj.

Ostali materijalno-pravni uslovi za dobijanje statusa svedoka saradnika su manje-više vrlo slični u svim zakonodavstvima, pa i u našem ZKP, i sumarno se mogu svesti na bitan, značajan doprinos iskaza takvog svedoka za otkrivanje i dokazivanje konkretnog (konkretnih) krivičnih dela, kao i sprečavanje izvršenja eventualno budućih, s jedne strane, i s druge, da je takav doprinos pretežniji od štetnih posledica krivičnog ili krivičnih dela koje je svedok saradnik počinio.

Iz navedenog proizilazi da svedok saradnik predstavlja jednu posebnu vrstu svedoka sa procesnim obeležjima svedoka u opštem smislu ali i nekim procesnim osobinama okrivljenog u procesno- teoretskom značenju tog pojma. Prethodno je on potencijalni okrivljeni, a potom i potencijalni svedok, zavisno od zakono

predviđenih uslova za obe uloge. U suštinskom smislu, davanje potencijalnom izvršiocu krivičnog dela statusa svedoka saradnika znači određenu povlasticu-privilegiju, koja se kreće (zavisno od zakonodavstava pojedinih država) od krivičnog negonjenja ili odustanka od započetog krivičnog gonjenja, ili blažeg kažnjavanja ili oslobađanja od kazne ili dela kazne, što predstavlja svojevrsni vid uslovljenog oportuniteta krivičnog progona.

Upravo navedene privilegije (povlastice) inače atipične za opšta pravila krivičnog postupka, koje dobijaju svedoci saradnici, predstavljaju osnovni razlog sporenja između pristalica "za" i "protiv" ustanovljavanja ovog instituta u procesnim zakonodavstvima između relevantnih subjekata i iz sveta nauke i pravosudne prakse.

Za i protiv

Argumenti "protiv" uvođenja ovog instituta u krivično pravne sisteme u bitnom bi se mogli svesti na:

- **Narušavanje jednog od osnovnih principa (načela) krivično procesnog sistema – pravne sigurnosti i jednakosti istovrsnih učesnika u krivičnom postupku.** - Konkretno to znači da, bez obzira na vrstu, prirodu i oblike izvršenja krivičnih dela, laički rečeno "pravila igre" pri utvrđivanju relevantnih činjenica krivične odgovornosti i kažnjavanja, moraju biti ista za sve. U protivnom učesnici krivičnog postupka, pre svega istovrsnih, nisu u ravnopravnom položaju, što znači da se neki (okrivljeni) mogu dovesti u nepovoljniji procesni položaj.

Naime, sve one države koje u svom krivično procesnom sistemu imaju ustanovljen ovaj institut, njegovu primenu vezuju samo u postupku za određeni kriminal, odnosno taksativno nabrajaju krivična dela, ili krivična dela po vrsti. Tako je, na primer, po našem ZKP ovaj institut je primenjiv samo u postupcima za krivična dela sa obeležjima organizovanog kriminala i krivična dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava (glava XVI OKZ), iz čega proizilazi da "pravila igre" prilikom utvrđivanja relevantnih činjenica u pogledu postojanja ili nepostojanja obeležja krivičnog dela, krivične odgovornosti i kažnjavanja, nisu ista za sve potencijalne izvršioce bilo kog krivičnog dela, čime se narušava i princip jednakopravnog položaja i istovrsnih i svih učesnika u krivičnom postupku.

Navedene dileme manje su prisutne kod teoretičara, zakonodavaca i pravosudnih praktičara anglosaksonskih zemalja (SAD, Engleske), nekih evropskih (Italija), nego kod klasičnih evropskih kao na primer u SR Nemačkoj. Poučeni tragičnim iskustvom iz 70-ih godina prošlog veka poznate terorističke organizacije "Bader-Majnhof", iz straha od daljih aktivnosti terorista, a pri eksplozivnom porastu raznih oblika organizovanog kriminala, korupcije, pranja novca, trgovine drogom i ljudima, Nemačka je početkom 90-ih godina prošlog veka počela da donosi posebne zakone za svaku od ovih oblasti u kojima su bila propisana pravila koja se odnose na tzv. "krunske" svedoke, ali sa ograničenim vremenom važenja, koje je u nekoliko navrata produžavalo, da bi ovaj institut definitivno bio eliminisan iz nemačkog zakonodavstva krajem 1999. godine.

- **Uskraćivanje prava žrtve (oštećenog).** - Opštepoznato je da se za vrste kriminala u kojima svedok saradnik figurira kao jedno od dokaznih sredstava, postupak uvek vodi protiv više lica. Kada se jedan (ili više njih) od okrivljenih transformiše u svedoka saradnika sa pripadajućim mu privilegijama, onda se oštećeni u najširem značenju te reči, lišava prava ne samo na zadovoljenje materijalne, finansijske i moralne satisfakcije, nego i prava na zadovoljenje pravde, a po pravilu se radi o najtežim posledicama po žrtvu (oštećenog). Ako se tome doda i zakonska nemogućnost supsidijernog gonjenja (kao npr. po našem ZKP – čl.504 st.3.z) onda to predstavlja još jedan argument više u prilog iznetog mišljenja.
- **Kompromitovanost dokazne vrednosti iskaza svedoka saradnika.** - Prema teoretskim učenjima, ali i iz prakse je poznato da svedoci, u opšte procesnom značenju te reči, usled određenih i objektivnih i subjektivnih okolnosti nisu apsolutno pouzdano dokazno sredstvo, čak i kad se radi o objektivno nezainteresovanim licima, što sudu uvek nalaže opreznost pri oceni stepena verodostojnosti njihovih iskaza.

Za svedoka saradnika, od samog početka i unapred je nesporno da on ima i te kako veliki interes da svedoči u određenom pravcu, pre svega da bi dobio neku od zakonom propisanu privilegiju. I bez obzira što na Zakonom predviđena dokazna ograničenja (npr.: da sud svoju odluku ne može zasnovati samo na tom dokazu, ili nedopuštenost da se svedok saradnik pozove na pravo da uskrati odgovor na pojedina pitanja i sl.) ostaje sporno, da li sud može u svim slučajevima, bez obzira na posebnu pažnju objektivno proceniti stepen dokazne verodostojnosti iskaza svedoka saradnika.

Argumentacija pristalica za postojanje ovog instituta u krivično procesnim zakonodavstvima (više ih je među praktičarima nego teoretičarima), temelji se prvenstveno na realnoj proceni aktuelnog kriminalno političkog stanja u konkretnim sredinama i neophodnosti racionalnog i efikasnog pristupa u borbi protiv najtežih vidova kriminaliteta, i u bitnom se svodi na :

- **Dokazivanje ove vrste kriminaliteta, pre svega organizovanog, (a na prostorima bivše Jugoslavije i ratnih zločina), izuzetno je složeno, teško, a ponekad i nemoguće klasičnim procesnim mehanizmima, što**

bi u krajnjoj konsekvenci onemogućilo odgovorno procesuiranje objektivno izvršenih krivičnih dela.

- Sa stanovišta objektivnih društvenih interesa ipak je bolje da se jedan broj "manjih" krivaca, ili manje opasnih učinilaca krivičnih dela svesno amnestira (delimično ili potpuno) od krivično pravne represije, naravno pod uslovom da oni svojom "kooperativnošću" (izraz često korišćen u procesima pred Haškim Tribunalom) u krivičnim postupcima protiv drugih mnogo "opasnijih" učinilaca krivičnih dela, presudno doprinesu uspehu u dokazivanju. Ovakav stav su neki od pristalica ovog instituta slikovito i metaforično izrazili rečima "bolje je kroz ribarsku mrežu propustiti sitnu ribu, da bi se pomoću nje uhvatile one velike"!

Analizirajući navedenu argumentaciju i "za" i "protiv" moglo bi se zaključiti:

Objektivno, sa čisto apstraktno formalno-pravnih razloga, prigovori pristalica protiv ovog instituta su uglavnom prihvatljivi i u tom smislu može se govoriti o slabosti krivično procesnih sistema u borbi protiv najtežih oblika kriminala.

Međutim, sa stanovišta društvene realnosti – težine, složenosti, brojnosti i opasnosti ove vrste kriminaliteta, nemogućnosti odgovornog procesuiranja i izvesnih posledica za društvo, pa makar ovom institutu dali i kvalifikativ "nužno zlo", ono se realno mora tretirati i kao celishodno i kao neophodno. Zar je teža posledica manja i unapred propisana korekcija "pravila igre" od opstajanja u društvu nekažnjenih izvršilaca najtežih krivičnih dela, koji bi u određenom trenutku realno mogli zavladatai, ekonomskim i finansijskim, pa i političkim sistemom?

Žrtve (oštećeni) ove vrste krivičnih dela negonjenjem ili nekažnjavanjem manje opasnih izvršilaca, minimalno su osujećene u zadovoljenju svojih interesa, jer, prvo, materijalno, finansijsku i moralnu satisfakciju mogu dobiti od preostalih sukrivaca, i to onih glavnih i većih, koji su planirali, organizovali, naredili ili izvršili ova krivična dela, i drugo, ne manje važno, time se oni za duže vreme eliminišu iz društva i sprečava njihova, u protivnom, izvesna buduća kriminalna delatnost.

Nesumnjiva je "startna" kompromitovanost dokazne vrednosti iskaza svedoka saradnika, ali sud može, jer mu je to, uostalom, i zakonska obaveza, savesnom i sveobuhvatnom ocenom svih izvedenih dokaza pravilno proceniti njihovu dokaznu verodostojnost .

Priklanjajući se pristalicama "za" instituta svedoka saradnika ("krunskog" svedoka, svedoka "pokajnika") u krivično procesnim zakonodavstvima, iz navedenih razloga smatram da je ovaj institut, makar i kao "nužno zlo" ipak efikasno dokazno sredstvo u borbi protiv najtežih oblika kriminala (organizovanog i ratnih zločina).

Kao što je poznato, institut svedoka saradnika ustanovljen je u našem procesnom zakonodavstvu (ZKP-glava XXIX-a) krajem 2002. godine. Ne ulazeći ovom prilikom u kritiku nekih nedoslednosti i nepreciznosti, smatram da je njegovo ustanovljenje bilo i neophodno i celishodno i time opravdano. Bilo bi još bolje da se to dogodilo i znatno ranije, imajući pre svega u vidu vreme u kojem je došlo do eksplozivne kriminalizacije našeg društva, sa svim znanim nam posledicama.

Pored neophodne pravno-tehničke redakcije i eventualne izmene pojedinih članova ovog dela ZKP, što je neophodno učiniti što pre, mišljenja sam da se u doglednoj budućnosti, kada dođe do političko ekonomske stabilnosti i većeg stepena opšte bezbednosti mogu, sada aktuelne privilegije svedoka saradnika (negonjenje, odnosno odustajanje od započetkog gonjenja) promišljeno i postepeno redukovati do oslobođenja od kazne, oprostaja dela kazne i, na kraju, do blažeg kažnjavanja.